

površine dvigujejo proti pokopališču ob omenjeni cerkvi. Predhodna arheološka raziskava je bila izvedena na podlagi podanih kulturnovarstvenih pogojev/odločbe (235/2008-MT), ki jih je izdala območna enota ZVKDS iz Ljubljane, ter na podlagi pridobljenega kulturnovarstvenega soglasja za raziskavo in odstranitev dediščine, ki ga je izdalo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (62240-145/2011/2). Arheološke raziskave je izvajala Arheoterra, d. o. o., vodja raziskave je bil Otmar Kovač. Strokovni nadzor arheoloških del je izvajala odgovorna konservatorka Mija Topličanec z ZVKDS, OE Ljubljana. Naročnik predhodne arheološke raziskave je bila Občina Dobrova – Polhov Gradec.

V okviru izvedene arheološke raziskave smo na pregledanem območju določili arheološke ostaline. Samo površino smo sicer glede na uničenje razdelili na tri sektorje, v katerih smo očistili površino ter dodatno izkopali tri testne jarke v izmeri 1 x 1 m. Že v okviru predvidenega površinskega čiščenja uničenja smo določili arheološke najdbe, ki jih označujejo odlomki rimskodobne opeke, rimskodobne keramike in srednjeveške keramike, poleg arheoloških najdb so se pojavili tudi sledovi modernega smetenja. Ponekod je gradbeni poseg poškodoval tudi os-

tanke kamnitih struktur, ki se lahko pojavijo tik pod travno rušo.

Nato smo zastavili še tri testne jarke, v katerih smo lahko potrdili prisotnost kamnitih struktur, zidov, ki pa jih sicer v širšem kontekstu ne moremo opredeliti. V vseh testnih jarkih smo določili močno koncentracijo odlomkov rimskodobne keramike in rimskodobne opeke ter tudi srednjeveške keramike. Določili pa smo tudi pet manjših odlomkov prazgodovinske keramike, ki jih preliminarno datiramo v pozno bronasto dobo. Z arheološkim dokumentiranjem uničenja dela parc. št. 474/65, 207/7, obe k. o. Polhov Gradec, smo torej potrdili ugotovitve ZVKDS ob ogledu, da je pri gradbenem posegu bilo poškodovano arheološko najdišče.

Najdbe prazgodovinske, rimskodobne in srednjeveške keramike ter rimskodobne opeke in zidov potrjujejo prisotnost arheoloških ostalin na pregledanem območju parc. št. 474/65, 207/7, obe k. o. Polhov Gradec. Na območju lahko sledimo poselitvi skozi več arheoloških obdobij, predvsem odlomki prazgodovinske keramike pa nakazujejo tudi morebitno poselitve v pozni bronasti dobi.

Otmar Kovač

Arheološko najdišče Polhov Gradec, ostanki kamnitih struktur v testnem jarku 2, pogled proti vzhodu (foto: O. Kovač)

93

EŠD: 2126

Naselje: Polhov Gradec

Občina: Dobrova – Polhov Gradec

Ime: Polhov Gradec – cerkev Marijinega rojstva

Področje: R

Obdobje: 1811

Slika se nahaja v glavnem – Facijevev oltarju cerkve Marijinega rojstva v Polhovem Gradcu. Iz podpisa na sliki je razvidno, da jo je leta 1811 naslikal Andrej Herrlein. Slika je nameščena v tronu, a je premična, saj je v tronu tudi lesen kip Marijinega rojstva. Naslikana je v oljni tehniki. V preteklosti sta bili oblika in velikost slike predelani. Slika je skoraj gotovo nadomestila originalno sliko Valentina Metzingerja, ki je naslikal sliko tudi za stranska oltarja (Ferdinand Šerbelj). Slika upodablja Marijino rojstvo. V spodnjem, zemskem delu je prizor Marije v naročju Ane, ob zraven stoječem Joahimu. Vsi so obkroženi z angeli. Zgornji, nebesni del z Bogom očetom, Svetim duhom (golob) in angeli, usmerjenimi proti Mariji, nakazuje na Marijino nebesno slavo. Oblika zgornjega zaključka slike je bila v preteklosti spremenjena, zaradi česar je kompozicija nebesnega dela okrnjena, delno celo odrezana (angelske glave).

Lesen podokvir je bil močno črvojed, brez zagozd in po vogalih že nestabilen. Na spodnji prečki je bilo nameščeno kovinsko nosilo s posebnim mehанизmom, ki je služilo za dvigovanje slike. Podokvir ni originalen, saj sta bili velikost slike in oblika gornjega zaključka v preteklosti spremenjeni.

Platno je bilo kompaktno z nekaj manjšimi poškodbami in raztrganinami. Dve večji raztrganini v gornjem delu sta bili verjetno posledica dvigovanja in spuščanja slike v oltarni tron, med katerima je rob slike drgnil po konstrukciji oltarja. Originalno platno je bilo s hrbtni strani premazano z oljnim premazom (pred predelavo slike). Kljub dobremu stanju je bila slika zaradi spremembe dimenzije in oblike med preteklimi posegi s škrobnim lepilom podlepljena z novim platnom. Originalno platno je iz treh kosov, ki so sešiti z dvema močnima vertikalnima šivoma. Platno je bilo uplahnjeno (nenapeto) in ponekod močno nagubano. V platnu so bile »odtisnjene« tudi zelo močne krakelire v grundu in barvni plasti. Po robovih platna so luknjice od žebličev, s katerimi je bila slika napeta na originalni podokvir. Nekaj žebličev, s katerimi je bila slika napeta na nov podokvir, je bilo pribitih s prednje strani skozi poslikano platno. Ponekod so na hrbtni strani platna

plitke razjede, ki so jih naredili črvi ob glodanju podokvirja.

Plast klejnokrednega grunda je debela in stabilna. Hkrati z barvno plastjo je bil grund na nekaterih predelih zelo močno banjasto razpokan. Ponekod so kosci grunda z barvno plastjo že odpadli, v večjem obsegu v sredini levega dela slike. Odpadli grund je bil ponekod med preteklimi posegi pokrit, hkrati pa so bili ohranjeni kosci solidno stabilizirani, tako da ni bilo nevarnosti nadaljnega odpadanja. Slabša vezivnost grunda s platnom je bila samo po spodnjem robu slike.

Originalna barvna plast je bila med preteklim posegom utrjena, ponekod preslikana in vnovič lakirana. Pred temi posegi je morala biti precej uničena, saj so na nekaterih mestih kosci barve že pred tem odpadli. Na nekaterih mestih so bile po barvni plasti (oziroma laku) kapljice umazanije (olje, vosek). Na sliki je bil debel nanos laka. Lak je bil po celotni sliki močno porumenel in zamazan.

Med delom smo zaznali naslednje pretekle posege:

- Spremenjeni sta bili dimenzija slike in oblika gornjega zaključka. To je bilo verjetno posledica predelave oltarnega trona. Slika je bila tako v spodnjem delu podaljšana za pribl. 25 cm, po levem in desnem robu pa za pribl. 5 cm. Oblika gornjega zaključka slike je bila spremenjena. O tem sklepamo iz odtisa originalnega podokvira na hrbtni strani platna in odrezanih angelskih glav na nebu.
- Slika je bila s škrobnim lepilom podlepljena z novim platnom. Na levem, desnem in spodnjem robu je bila velikost podlepljenega platna prilagojena (povečana) novi dimenziji slike. Morda so med podlepljenjem zaradi vnosa vlage nastale močne krakelire na originalni sliki.
- Izdelan je bil nov podokvir, prilagojen novi obliki in velikosti slike.
- Slika je bila na mestih takratnih poškodb preslikana. Preslikana je bila tudi po levem, desnem in spodnjem robu slike, kje se je preslikava nadaljevala v doslikavo na vidnem podlepljenem platnu.
- Originalna barvna plast z grundom je bila na mestih, kjer je sicer odpadala, solidno stabilizirana.

Restavratorske posege smo pričeli z odstranjevanjem večine preslikav, nečistoč in lakov z barvne plasti. Ker je bila barvna plast stabilna in platno trdno, smo postopek izvajali na sliki, napeti na podokvir v pokončnem stanju. Postopke, pri katerih je bil potreben večji mehanski pritisk, smo izvedli kasneje. Kot sredstvo za odstranjevanje smo uporabljali različne raztopine in mešanice topil. V

Polhov Gradec, cerkev Marijinega rojstva, detajl po kitanju (foto: V. Klančar)

Polhov Gradec, cerkev Marijinega rojstva, odstranjevanje oljnega premaza s hrbtišča slike (foto: V. Klančar)

večini se je najbolje izkazala mešanica alkohola in acetona za odstranjevanje laka, zatem pa še blaga raztopina amonijaka v vodi za dokončno odstranjevanje nečistoč. Večina preslikav se je odstranjevala s skalpelom, morebitni ostanki pa z blago vodno raztopino amonijaka. Mešanice in koncentracije topil so se sproti prilagajale stanju barvne plasti in trdovratnosti laka, nečistoč in preslikav. Ker je bilo na temnejših delih ponekod težko določiti, kdaj je odstranjevanje laka in nečistoč popolnoma končano, se je del postopkov izvajal s pomočjo sprotnega preverjanja z UV-lučjo. Pred nadaljnjim delom smo sliko sneli s podokvirja. Snemanje je bilo oteženo, ker so bili ponekod žeblički pribiti skozi originalno barvno plast tudi s prednje strani. Ko smo sliko sneli s podokvirja in je bila na mizi, smo dokončno odstranili preostale preslikave in nečistoče. Del preslikav po spodnjem robu slike smo odstranili s pomočjo mikropeskalnika. Barvna plast z grundom je bila tu zelo tanka in manj stabilna, preslikava pa trdovratna. Odstranjevanje s skalpelom kljub preventivnemu utrjevanju (Beva371) ni bilo mogoče brez večjih poškodb. Za mikropeskanje smo se odločili, ker so pritiski pri tem postopku zanemarljivi. Za abraziv smo uporabili steklene perle velikosti 40–70 mikronov. Po dokončanem odstranjevanju preslikav smo barvno plast preventivno zaščitili

z lističi riževega papirja (Plexisol P550). S tem smo sicer stabilno barvno plast zaščitili pred pritiski s hrbtni strani, ki so bili posledica nadaljnjih posegov na hrbtni strani platna (odstranjevanje podlepljenega platna, škrobne lepila in oljnega premaza). Platno je bilo podlepljeno s škrobnim lepilom. Vezivnost je bila že slaba, ponekod so bili med originalnim in podlepljenim platnom že zračni mehurji. Sliko smo položili z licem na mizo in pomikali rob podlepljenega platna vzporedno z ravnino mize. Po potrebi smo vezivnost škrobne lepila rahljali s skalpelom. Sledilo je odstranjevanje škrobne lepila in oljnega premaza s hrbtni strani slike. Odstranjevanje je potekalo mehansko. Najprej se je s skalpelom odstranil škrobni premaz in stanjšala plast oljnega premaza. Zatem se je z mikropeskalnikom dodatno stanjšal oljni premaz. Za peskanje smo uporabili steklene perle premera 40–70 μm pri tlaku pribl. 4 bare, peskalni šobi premera 0,8 mm in oddaljenosti nekaj centimetrov.

Delo smo nadaljevali z ravnanjem nagubane platna. S hrbtni strani smo sliko premazali s raztopino Plexisol P550 in nato z obteževanjem po segmentih ravnali krakelire in lokalne izbokline. Pred obteževanjem smo vsak segment prelikali z rahlo ogretim težkim likalnikom. Postopek ravnanja krakelir in izboklin je bil le delno

Polhov Gradec, cerkev Marijinega rojstva, slika pred restavratorskimi posegi (foto: V. Klančar)

Polhov Gradec, cerkev Marijinega rojstva, slika po restavratorskih posegih (foto: V. Klančar)

uspešen, del zravnanih krakelir in izboklin pa se je kasneje med postopkom pojavil ponovno. Pred kitanjem smo z japonskim papirjem in beva filmom s hrbtni strani podlepili majhne luknjice (večino od žeblicev), da smo jih kasneje lahko s prednje strani pokitali. Poškodbe smo kitali s klejnokrednim grundom, toniranim v ton, podoben originalnemu grundu. Na večjih plombah so se vrezale krakelire.

Med fazo kitanja smo sklicali strokovno komisijo, ki se je seznanila z že opravljenimi posegi in podala usmeritve glede nekaterih vprašanj, ki so se nam zdela problematična. Po zaključenem kitanju je sledilo odstranjevanje utrjevalca (Plexisol P550) z barvne plasti, ki smo ga na sliko vnesli s prednje (med zaščito barvne plasti) in hrbtni strani. Med delom na sliki smo pripravili platno za podlepljenje. Uporabili smo laneno platno srednje gostote tkanja in debeline ter ga napeli na začasni podokvir. Najprej smo ga impregnirali s klejno raztopino, nato pa štirikrat premazali z 20-odstotno raztopino Beve371 v white spiritu. Pred podlepljenjem smo na mestih večjih poškodb vstavili platnene vstavke. Iz predhodno grundiranega platna smo izrezali koščke, ki so se prilegali luknjam na mestih poškodb. Koščke smo v originalno platno z zadnje strani fiksirali s podlepljenimi koščki japonskega papirja. Ker se je ravnanje slike in izrazitih banjastih krakelir in prvem poskusu izkazalo za neuspešno, smo pred podlepljenjem slike platno s hrbtni strani premazali z 10-odstotno raztopino Beva371. Podlepljenje smo zaradi velikosti slike izvedli v več fazah. Izvedli smo ga z licem navzdol, saj ima originalno platno dva močna šiva. Med podlepljenjem smo močnejše lokalne izbokline dodatno obdelali z ogretim in obteženim likalnikom še ročno s hrbtni strani. Na nekaterih delih slike se prvotno močno banjasto razpokane krakelire kljub ročnemu ravnanju in utrjevanju v podtlačni mizi še vedno niso zadovoljivo zravnale. Po podlepljenju smo jih z likalnikom čez folijo še enkrat toplotno in pod rahlim pritiskom obdelali s prednje strani. Tudi tokrat je bilo ravnanje le delno uspešno, vendar tega postopka nismo nadaljevali, ker bi lahko premočni pritiski in toplotna obdelava škodili slikovnim plastem.

Podlepljenju je sledilo napenjanje slike na nov podokvir. Skladno z odločitvijo komisije smo velikost slike ohranili, čeprav je bila v preteklosti povečana. Tako je na spodnjem, desnem in levem prednjem delu vidno tudi podlepljeno platno, ki ga je bilo treba obdelati. Najprej smo ga premazali s klejno raztopino, nato pa smo ga trikrat grundirali s klejnokrednim grundom. Tako smo pripravili podlago za barvno toniranje in delno izenačili

nivo podlepljenega platna z originalnim platnom. Grundirano platno in kitane poškodbe smo zatem barvno podložili v tehniki gvaša. Barvnemu podlaganju je sledilo prvo – ročno lakiranje z damar saten lakom. Finalna retuša se je zatem izvedla z oljnimi barvami. Poleg poškodb so se retuširale vidno moteče krakelire. Po levem in desnem robu se je slika barvno »podaljšala« v območje vidnega podlepljenega platna (pribl. 5 cm na vsaki strani). V spodnjem delu se je »podaljsek« slike (pribl. 25 cm) le toniral v tonu, podobnem originalu v spodnjem delu slike. Pred montažo smo hrbitišče slike zaščitili s filcem. Sliko smo 19. julija 2011 prepeljali v cerkev in predali naročniku. Posege na sliki je izvedla ekipa Konservatorsko-restavratorskega ateljeja Šentjošt.

Vid Klančar

94

EŠD: 12996

Naselje: **Preddvor**

Občina: Preddvor

Ime: **Preddvor – Layerjeva kapela**

Področje: R

Obdobje: konec 18., začetek 19. stoletja

Restavriranje poslikave Layerjeve kapele v Preddvoru
Kapelo v Preddvoru je poslikal L. Layer na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Kasneje, v prvi polovici 20. stoletja, je kapela dobila prenovljeno pročelje v stilu Plečnikove šole. Postavljena je bila v kamniti zid, ki je ločeval cesto od grajskega vrta. Pozicija je zato narekovala obliko kapele, ki je ob cesti široka, v globino pa precej ozka. Kapelo so morali konec leta 2009 zaradi razširitve ceste in graditve trgovine Mercator premakniti z originalne lokacije. Layerjeva kapela v Preddvoru danes stoji ob parkirišču nasproti stopnic, ki vodijo do vhoda v ž. c. sv. Petra.

Spomladi in poleti 2011 se je začela obnova Layerjeve kapele v Preddvoru. Ob dvigu kapele se je ugotovilo, da je bil njen del – cokel – skrit pod nasutjem stare asfaltirane ceste; tako je kapela zdaj za 40 cm višja, kot je bila nekaj desetletij prej. Danes je to ozka prosto stoječa kapela. Njena skupna višina je okoli 3,40 m, v globino meri 1,05 m in v širino 3,10 m. Njeno pročelje je obloženo z opečnatimi in kamnitimi ploščami. V sredini je v celoti poslikana niša s sliko Marijinega kronanja. Pod nišo je 3–4 cm izstopajoča in 10 cm debela betonska polica, ki loči spodnji del kapele od gornjega. Sprednji rob cokla je obložen s kamnitimi ploščami, ob strani in zadaj pa je kapela ometana z apnenno malto. Poslikava niše prika-

Preddvor, stara lokacija Layerjeve kapele (foto: E. T. Andlovic, 2007)

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Varstvo spomenikov
Poročila 48

Varstvo spomenikov
Poročila 48

© Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Izdal in založil: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Metelkova 6, 1000 Ljubljana

Zanj: dr. Jelka Pirkovič

Urednica: Biserka Ribnikar

Uredniški odbor: Mateja Kavčič, dr. Robert Peskar, Biserka Ribnikar, mag. Marko Stokin, Suzana Vešligaj

Lektoriranje: Alenka Kobler

Oblikovanje: Nuit d.o.o.

Tisk: Littera picta d.o.o.

Naklada: 600

Cena: 28,00 eur

Distribucija in prodaja: Buča d.o.o., Kolarjeva 47, 1000 Ljubljana, T: +386(0)1 230 65 80, E: buca@siol.net

Ljubljana 2013

ISSN 1580-5166

Varstvo spomenikov
Poročila 48